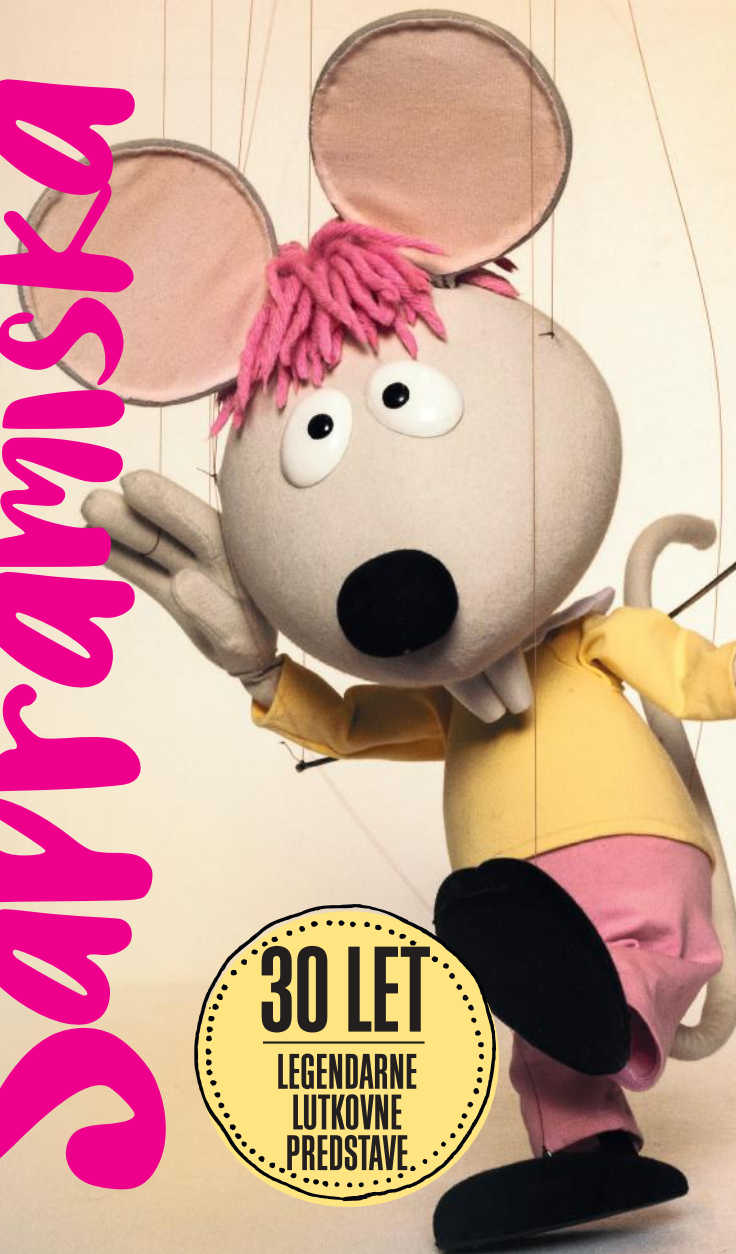

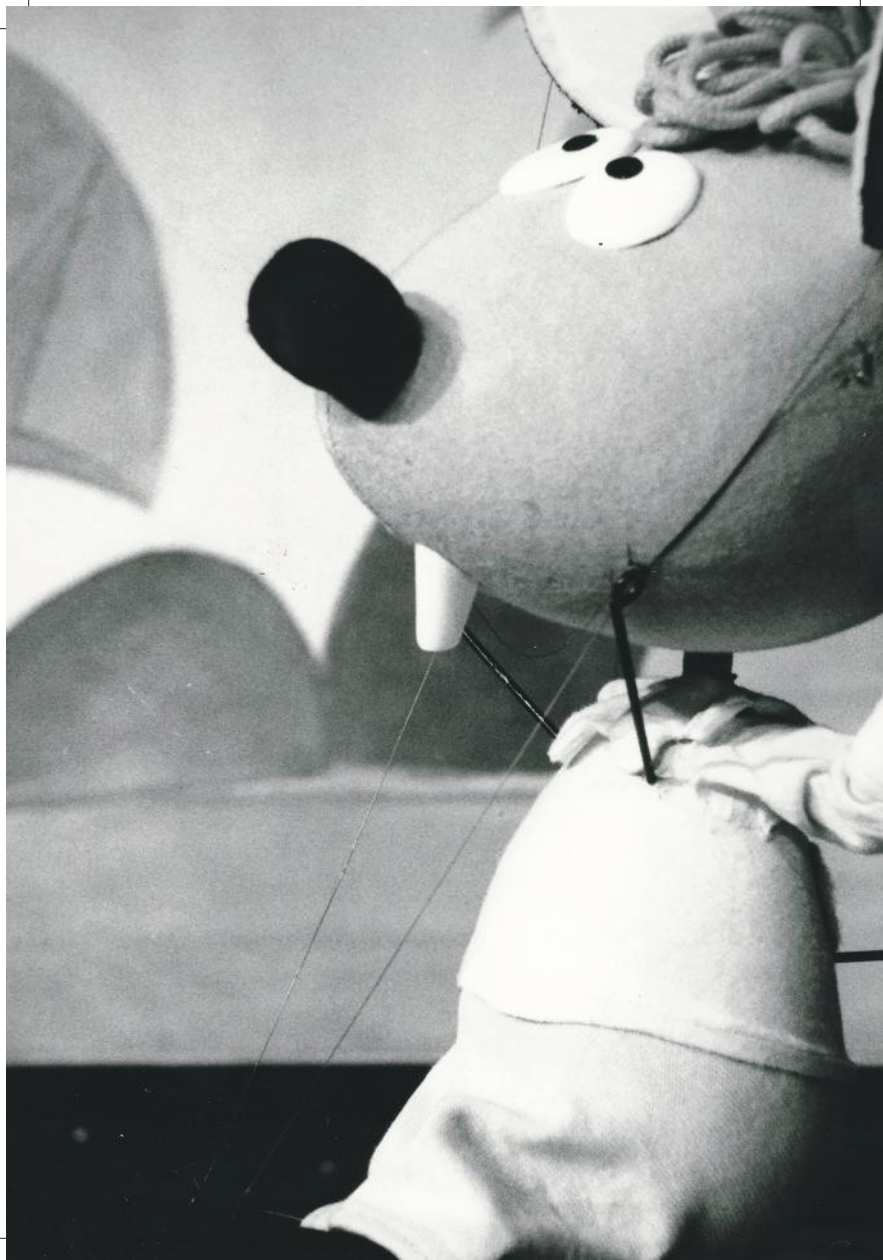
*Kraljestvo
domišljije*

LUTKOVNO
GLEDALIŠČE
LJUBLJANA

Savramiška

Svetlana Makarovič
Sapramiška

30 let legendarne lutkovne predstave
Osvežena lutkotečna predstava (1986)

Premiera: 6. oktober 2016
Veliki oder LGL
Sezona 2016/17

Režija: **Nace Simončič / Brane Vižintin**
Avtor likovne podobe: **Jaka Judnič**
Avtorica songov: **Svetlana Makarovič**
Avtor novih aranžmajev: **Milko Lazar**
Oblikovalec svetlobe: **Kristjan Vidner**

Glasovi na posnetku:
Svetlana Makarovič (Sapramiška)
Ivanka Mežan (Veverica)
Ljerka Belak (Regica)
Alojz Svete (Doktor Detel)
Brane Vižintin (Mišji strahec)

Animatorji lutk:
Lena Hribar k. g.
Aja Kobe
Lovro Finžgar
Boštjan Sever k. g.
Marko Ujc k. g.

Vodja predstave in oblikovalec zvoka: **Alojz Sedovnik**
Producenta: **Ignacije Šunjić in Ana Rokvić Pinterič**
Lučno vodstvo: **Niko Štabuc**
Scenski tehnik: **Slobodan Ilić, Darko Nedeljković,**
Alojz Milošič, Iztok Vrhovnik, Andrej Slinkar
Izdelava lutk, scene in kostumov: **Jože Lašič, Iztok Bobić,**
Zoran Srdić, Mitja Ritmanič, Polona Černe, Marjeta Valjavec

Glasba in dialogi so bili posneti v Studiu Lazarus v Ljubljani
(2016).

Sapramiš nazaj!

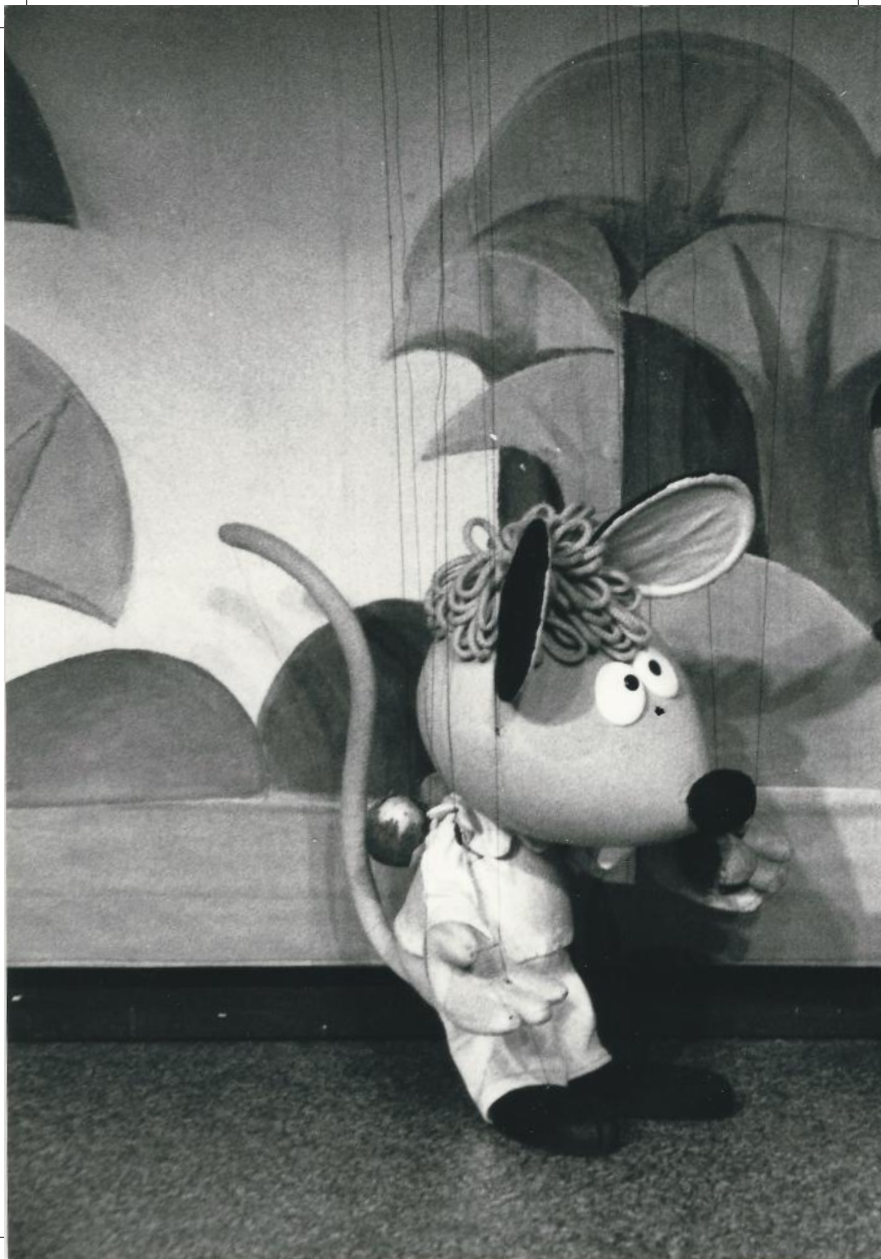
»Zvezde so nebo prepredle,
zvezde zvezde zlate
se smehljajo in migljajo,
Sapramiška, zate.«

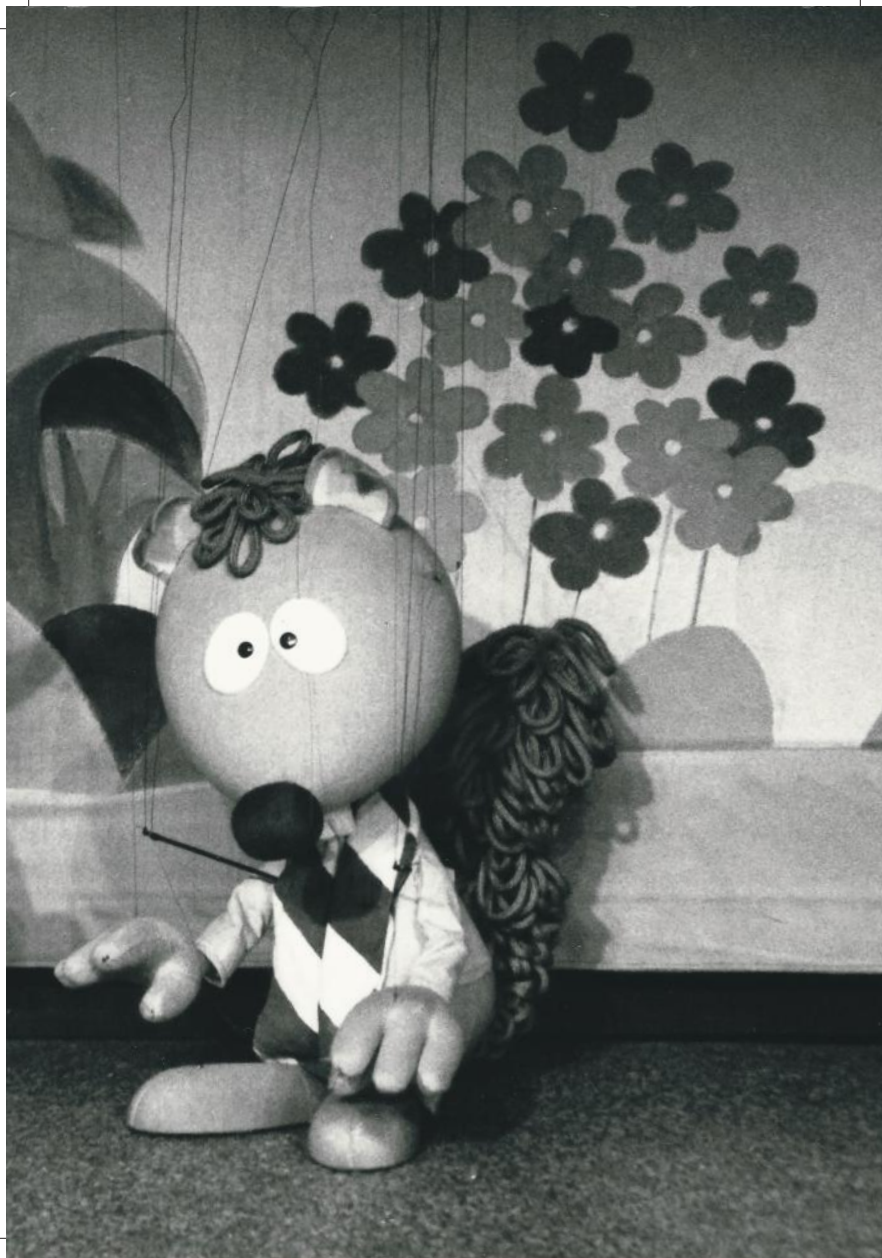
Že desetletja zlate zvezde tkejo Sapramiškino pot, ki je nekoč od tete Grizelde za rojstni dan v dar dobila tri prekrasne lešnike in si že pri prvem po nesreči odlomila zob. *Sapramiš nazaj!* Zaman je iskala pomoč, da bi strla še drugega in tretjega. Preostalo ji ni nič drugega, kot da je zbrala pogum, sedla na zobozdravniški stol, zamižala ... in si tako tudi zaradi svoje silne hrabrosti pridobila občudovalce doma in po svetu.

Slovenski otroci si ne morejo predstavljati odraščanja brez pravljič Svetlane Makarovič. Po njenih literarnih predlogah so nastale mnoge lutkovne predstave, ki so osvojile mlade gledalce različnih generacij. Z Lutkovnim gledališčem Ljubljana je sodelovala kar pri tridesetih predstavah, med katerimi so poleg rekordno uprizorjene Sapramiške najbolj znamenite *Sovica Oka* (1972), *Pekarna Mišmaš* (1977), *Korenčkov Palček* (1989), *Tacamuca* (1998), *Spet Kosovirji* (2000), *Kuna Kunigunda* (2003) in *Vila Malina* (2006). Prebrisana in hrabra Sapramiška velja za največjo slovensko lutkovno uspešnico. *Saprasvetlana* je kritičarka Stanka Godnič ob premierni uprizoritvi, ki je bila 17. oktobra 1986 na Velikem odru Lutkovnega gledališča Ljubljana, poimenovala njeno slavno avtorico. Pri predstavi, ki jo je režiral Nace Simončič v likovni podobi Jake Judniča, je bila Makarovičeva namreč skupaj z Lodom Jakšo tudi soavtorica glasbe ter

izvrstna interpretka Sapramiške in žabice Regice. Poleg nje so na zvočnem posnetku, ki je ostal nespremenjen vseh 30 let, nastopili še Mojca Klemenčič kot Veverica, Bojan Marošević kot Detel in Nace Simončič kot Mišji strahec. Skoraj vseh trideset let sta ljubke junake oživila animatorja Breda Hrovatin in Peter Dougan, v različnih obdobjih so se jima pridružili še Jernej Slapernik, Marko Velkavrh, Tončka Černilogar, Cveto Škorja, Polonca Kores, Andreja Štravs, Maja Kunšič, Irena Zubalič, Alenka Pirjevec ... V vlogi Tete Grizelde so nastopile Nadja Vidmar, Sonja Kononenko in Asja Kahrmanović. Sapramiška je na sporedu ostala neprekinjeno vse do danes, odigrana je bila 1768-krat, videlo pa jo je kar 287.595 gledalcev. Predstava je bila leta 1989 omenjena tudi v Guinnessovi knjigi rekordov, in sicer kot predstava, ki je bila v enem letu odigrana kar 177-krat, v obdobju od premiere do vpisa v Guinnessovo knjigo rekordov pa 231-krat. Pogumna miška se je s svojo *sapramiščino* imenitno sporazumevala z otroki na vseh koncih sveta – pesem »*Moji beli zobki*« je prepevala celo v korejščini, španščini, japonsščini in angleščini. Na številnih gostovanjih je obiskala večino evropskih držav, Japonsko, Južno Korejo, Brazilijo, Pakistan, Mehiko, Venezuelo ...

Ob praznovanju 30-letnice legendarne predstave in 40-letnice pravljice (slikanica je z ilustracijami Marije Lucije Stupica izšla 21. avgusta 1976) je Sapramiška zaživela v osveženi podobi. Skladatelj Milko Lazar je pripravil nove glasbene aranžmaje, osvežen pa je tudi zvočni posnetek predstave, na katerem bodo poleg Svetlane Makarovič v naslovni vlogi nastopili tudi Ivanka Mežan kot Veverica, Ljerka Belak kot Regica, Alojz Svete kot Doktor Detel in Brane Vižintin kot Mišji strahec.

Mateja Pezdirc Bartol

Sapramiška skozi čas

Od žalosti k veselju

Sapramiška, ena najbolj priljubljenih živalskih pravljic Svetlane Makarovič, prvič objavljena leta 1976, je doživela številne ponatise in bila vključena v vse obsežnejše izbore avtoričinih pravljic. Prvič je *Sapramiško* v slikaniški izdaji ilustrirala Marija Lucija Stupica (Mladinska knjiga, 1976), drugo izdajo je ilustrirala Svetlana Makarovič sama (Vesper, Dokumentarna, 1986), tretjo Gorazd Vahen (Mladinska knjiga, 1998, 1999, 2003, 2007, 2010, 2011, 2013 in 2015) in četrto, zadnjo, Daša Simčič (Miš, 2007). Leta 1986 je *Sapramiška* prvič izšla kot slušna igra, istega leta jo je na oder postavilo Lutkovno gledališče Ljubljana, kjer je neprekinjeno uprizarjana vse do danes.

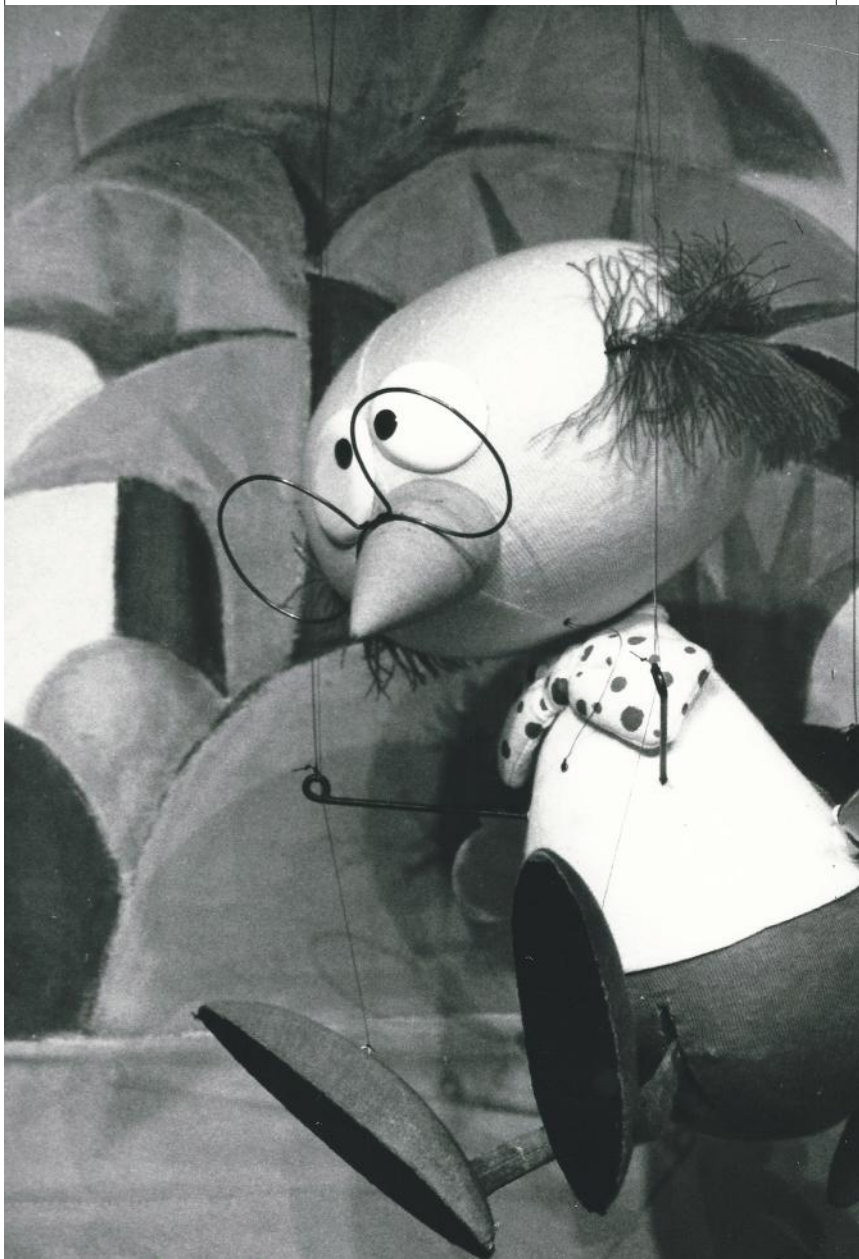
V izhodišču zgodbe o *Sapramiški* je temeljni paradoks oziroma stiska: *Sapramiška* ima namreč tri lešnike, a jih ne more pojesti, ker se ji je nalomil zob. Sledi iskanje rešitve: miška spozna, da lešnikov ne more pregrizniti sama, zato potrebuje pomoč. Prvi na poti njene rešitve je zajec, ki pa ji noče pomagati in je do njenih težav videti zelo ravnodušen in nezainteresiran. Druga je veverica, ki *Sapri* naredi uslugo, pregrizne lešnik, a ga tudi poje, *Sapra* pa ne more verjeti, da so živali tako nesramne in pokvarjene. Tretja je žaba, ta je prijazna, *Sapro* posluša in jo skuša potolažiti, še posebej ko *Sapra* na robu največjega obupa pomisli celo na samomor. Regica njenih težav ne podcenjuje, razume, da je v njenih očeh stvar nadvse resna in nerešljiva. Čeprav naslednji lešnik pristane neznano kje, *Sapra* spozna, da v nesreči ni sama, da ima prijatelje in da obstaja rešitev. Regica predlaga, da obiščeta zobozdravnika Detla. *Sapro* je sicer na smrt strah, a ko zaškrtja z zobmi in se ji zob dokončno odlomi,

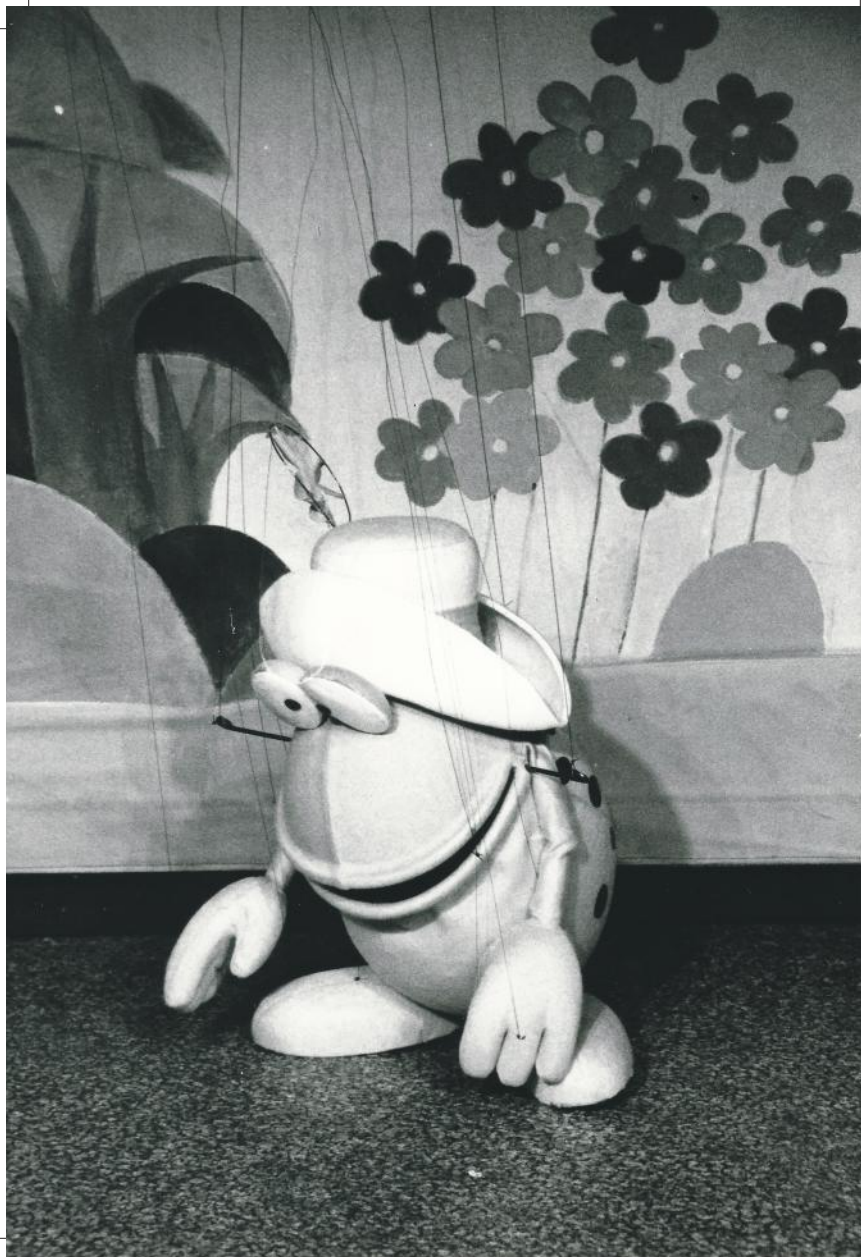
je obisk doktorja Detla nujen. Detel ji zob prilepi nazaj, s tem pa Saprinih težav še ni konec, na poti domov jo skuša požreti mačka, a se ji od vsega hudega pretresena Sapra zlaže, da je zastrupljena, in uspešno pobegne. Ko se končno vrne domov in polna pričakovanja ugrizne v zadnji lešnik, je ta prazen, Sapri ne preostane nič drugega kot solze nad lastno nesrečno usodo. Na skrajni točki obupa, ko ura odbije polnoč, pride majhen mišji strahec. Ob pogledu na žalostno miško neha strašiti in jo odvede do jase, kjer je leskov grm s čarovnimi lešniki, ki zorijo od polnoči do ene. Navdušena Sapra se s polnim naročjem lešnikov vrne domov, se do sitega naje in jutraj spozna, da je najsrečnejša miška na svetu. Z uvedbo strahca zgodba iz pravljичne realnosti prehaja v čarobno, magično, in z nadzemesko pomočjo se stvari na koncu srečno iztečejo, kar je značilnost pravljič. Vendar pa si kot odrasli bralci, kljub temu da avtorica v svojih izjavah pogosto zanika prisotnost nadzemskega/ transcendentnega v svojih literarnih delih, zaključka *Sapramiške* ne znamo razložiti brez prisotnosti neke metafizične instance, tokrat v podobi mišjega strahca, kajti brez njegove pomoči nas na koncu skupaj s Sapro čaka zgolj prazen lešnik ali – nič.

Struktura zgodbe je torej ciklična in oblikovana kot potovanje: nesreča povzroči odhod od doma, sledijo številne dogodivščine in nova spoznanja ter vrnitev domov. Svetlana Makarovič tako v razgibano zgodbo, polno napetih dogodivščin glavne junakinje, na nevsiljiv način vkomponira številna bivanjska spoznanja (npr. Sapra na svoji poti spozna, da je svet pokvarjen in poln gorja; da v nesreči ni sama; da je najbolj pogumen tisti, ki ga je najbolj strah, pa strah premaga; da je od žalosti do veselja samo korak ...), ki ne delujejo didaktično ali moralizirajoče, saj so kar najtesneje povezana s samim dogajanjem. Sapra je prikazana kot majhna miška, ki je žalostna, razočarana, obupana, nesrečna, prestrašena, tako kot so večkrat žalostni in prestrašeni tudi otroci, a

hkrati zna biti tudi pogumna in neustrašna. Ena od velikih odlik Sapramiške je zato prav njena zmožnost izražanja cele palete čustev, ki si sledijo od veselja prek žalosti in obupa do največje sreče ob koncu zgodbe. Prav tako Svetlana Makarovič svojim literarnim osebam pusti, da delajo napake in se same prikopljejo do rešitve in novih spoznanj po poti preizkušenj in dozorevanja, ali kot zapiše o literarnih osebah Svetlane Makarovič Milena Blažič v članku *Sodobna klasika – Svetlana Makarovič*: »Z apriornim neupoštevanjem pravil odraslih dobijo pravice do lastnih napak in s tem pridejo do lastnih izkušenj in spoznanj. V tradicionalni književnosti odrasli želijo, da se otroci učijo na njihovih izkušnjah, v subverzivni mladinski književnosti pa imajo otroci pravico do lastnih izkušenj, tudi grenkih, in spoznanj, ki temeljijo na njih.«

Zgodba *Sapramiške* poteka s pomočjo duhovitih dialogov (prav antologijski je prizor z veverico) in številnih jezikovnih domislic, naj bo to na ravni nenavadnih, izvirnih poimenovanj oseb (npr. Sapramiš, DD-ZZ: doktor Detel, zobni zdravnik), izmišljanja novih besed in besednih zvez (npr. *grozanska nesreča*, *čarovni lešniki*, *misel imam*), pogovornih izrazov (*solit se pojdi*, *ježešna*, *jebelacesta*, *tristo sapramišjih vragov*), onomatopejskih izrazov (*reglregl*, *jaz-smrk*, *lačna-smrk*, *leš-smrk-lešnike*, *jaz sem straaah*) ali domiselno oblikovanega Saprinega govora z odlomljenim zobom (»Moj vob! Vdaj fem ga pa popolnoma vgubila! Moj vob, moj dragoteni vob!«). Tako za *Sapramiško* kot celoten pravljичni opus Svetlane Makarovič velja, kar sta zapisali Tilka Jamnik in Darja Lavrenčič Vrabec v spremni besedi k antologiji *Svetlanine pravljice*, in sicer da avtorica »mojstrsko obvladuje oblikovanje zgodb in jezikovno izražanje, še posebej v dialogih. Dogajanje je dinamično in igrivo, psihološki profili pravljичnih junakov so subtilno izdelani, vsi zapleti v pravljicah se praviloma razrešijo srečno in pomirljivo. Njene pravljice preveva očarljiva toplota, iz njih veje ljubezen do vsega živega, iskrenega

in poštenega«. Zato ni presenetljivo, da je *Sapramiška* zaživela tudi v drugih upodobitvah: kot gledališka in slušna igra.

Odrske upodobitve

Svetlana Makarovič je zgodbo o Sapramiški dramtizirala oziroma priredila za oder, pri čemer je večina besedila dialoško oblikovanega, opazna je redukcija števila oseb, glavna novost pa so na novo napisani in uglasbeni songi, tako da je gledališka različica nekakšna glasbena pravljica, za katero je Svetlana Makarovič prispevala besedila in glasbo. Besedila songov so podobna slikaniškemu, saj niso le dodatek, ampak podajajo zgodbo, čustva in karakterizacijo oseb, izražajo atmosfero, v glasbenem smislu pa segajo od bolj veselih, poskočnih melodij (npr. *Tri spominčice*, *Moji beli zobki*) do počasnih, baladnih (npr. *Nesramna veverica*, *Preveč je sreče*, *Zvezde so nebo prepredle*), prav te so v glasbenem izrazu blizu šansonom Svetlane Makarovič. *Sapramiška* je prvič zaživela na odru leta 1978 v SNG Nova Gorica kot dramska predstava, leta 1986 je bila uprizorjena kot lutkovna predstava in leta 2000 v novi verziji kot dramska predstava v Prešernovem gledališču v Kranju.

Najbolj znana gledališka uprizoritev je tista, ki je doživela premiero 17. 10. 1986 v Lutkovnem gledališču Ljubljana (režija Nace Simončič) in je neprekinjeno na sporedu do danes, marsikatera ponovitev je še vedno razprodana. Življenje *Sapramiške* v Lutkovnem gledališču torej traja že 30 let, v tem času pa si je izoblikovala kultni status, saj je leta 1998 ekipa *Sapramiške* prejela plaketo mesta Ljubljana, *Sapramiška* je 21. maja 2005 praznovala 1000. ponovitev; jubilejna uprizoritev je potekala na Pogačarjevem trgu v Ljubljani, na prostem, brezplačno za vse obiskovalce, v soboto, 23. 10. 2010, je doživela 1500. ponovitev, letošnja osvežitev 6. 10. 2016 pa bo že 1769. ponovitev. *Sapramiška* je gostovala v Braziliji, Mehiki,

Venezueli, Južni Koreji, Belorusiji, Pakistanu, na Japonskem in Kitajskem, na Islandiji, na Portugalskem, v Nemčiji, Avstriji, Italiji, na Hrvaškem ... Še posebej fascinantno pa je dvoje: (1) da predstava ostaja nespremenjena od leta 1986, in to v dnevno spreminjajočem se svetu, in (2) da danes, ko živimo v družbi spektakla, številnih dražljajev in neprestane šokantnosti, uspe *Sapramiški* doseči učinke pri občinstvu s svojo minimalistično podobo in komorno zasedbo, a z veliko topline, prijaznosti in seveda s svojo prepričljivo in subtilno zgodbo, univerzalnimi in nadčasovnimi spoznanji, jezikovnimi poigravanji, songi in predano lutkovno ekipo. Prav lutkovna predstava *Sapramiška* je dokaz, da današnji otroci ne postanejo pozorni samo ob številnih dražljajih in računalniški animaciji, ampak jih pritegnejo tudi bistveno manj spektakularne reči, ki pa so tekstovno in izvedbeno prepričljive. V lutkovni predstavi nastopajo Sapramiška, veverica, Regica, doktor Detel in mišji strahec: so marionetne lutke, ki jih vodijo animatorji ob predvajanju vnaprej posnetega govorjenega besedila in glasbe, kot igralska vloga, torej živa oseba, pa nastopa teta Grizelda (ta je omenjena že v avtorski slikanici Svetlane Makarovič), ki povezuje tonski posnetek z odrskim dogodkom in ima v predstavi več funkcij: (1) je pripovedovalka, ki pojasni, kdo je Sapramiška, kako je dobila ime, kako ji je dala lešnike za rojstni dan ipd.; (2) vzpostavlja stik z občinstvom, saj gledališče konstituira prav zavedanje, da gre za živ stik med odrom in avditorijem, tako na začetku nagovori občinstvo: »Ojej, da sem se morala takole zmotiti – saj sploh niste miške, čeprav ste jim podobni – tole bo prav gotovo nekakšno gledališče in vi ste gotovo nekakšni človeški mladiči, seveda, ampak prav neverjetno ste podobni miškam,« v nadaljevanju otroke spodbuja, naj skupaj zapojejo pesmico *Moji beli zobki* in strašijo strahca z vzkliki *Buuuuu* ipd.; (3) teta Grizelda je vez med animiranimi lutkami in posnetim zvočnim gradivom, pri čemer komentira dogajanje, se pogovarja z žabico, tolaži Sapramiško ... Predstava se odvija na majhnem odru s preprosto sceno (ozadje se premika na vrtljivem kolutu hkrati z miškinim potovanjem) in rekviziti (koča, trije lešniki, spominčice, čarobni leskov grm).

Literarni in gledališki fenomen

Sapramiška, majhna miška, ki ima značaj in značilnosti otroka, se znajde pred zanjo velikansko težavo, iz njene perspektive je to veliko gorje ali »grozanska nesreča«. Pravljični svet Svetlane Makarovič ni idealiziran, saj miška kmalu spozna, da so živali tudi nesramne, sebične, sitne, prekanjene in nočejo pomagati ter da je svet pokvarjen in poln gorja. Spozna pa tudi moč prijateljstva, da v nesreči nisi sam in da malo coprnije vedno prav pride.

Ali kot zapiše Igor Saksida v pregledu *Mladinske književnosti*: »Značilnosti pravljic Svetlane Makarovič so predvsem humor, upor zoper sleherno poučnost in pravila, hkrati pa prikaz pomena prijateljskega sobivanja in strpnosti ter skrivnosti in 'svobode' poetičnega živalskega ali pravljičnega vilinskega sveta. Lastnosti, ki jih avtorica prikazuje, so nagajivost, radovednost in razposajenost, temeljna vrednota pa spoštovanje (svobode) drugega in drugačnega.«

Sapramiška je tako v svoji 40-letni zgodovini srečevanja z bralci in gledalci različnih starosti postala najbolj slavna slovenska miš in svojevrsten literarni in gledališki fenomen. Avtorica s svojim besedilom nagovarja občinstvo več generacij hkrati, saj se zaveda, da so starši tisti, ki pripeljejo otroke v gledališče in jim berejo pravljice. Glede naslovniške odprtosti besedil je avtorica v pogovoru z Brankom Hofmanom leta 1974, torej malo pred nastankom *Sapramiške*, izjavila: »Mi, ki smo odrasli, potrebujemo pravljice, da v tesnobi sveta, kjer živimo, lažje ohranimo vero v lepo. Mislim, da ne znam pisati samo za otroke; pišem za otroke in odrasle hkrati.« Pri tem dodaja, da so otrokom namenjeni situacijska komika, pretiravanje, zunanji učinki, otroci se vživljajo v zgodbo in poistovetijo z junaki, dialogi z niansiranim humorjem pa so namenjeni odraslim. Njene pravljice so kompleksne in sporočilno bogate, marsikje preraščajo tudi v kritiko sodobnega sveta in sveta odraslih.

Viri

Makarovič, Svetlana, 1976: *Sapramiška*. Ilustr. Marija Lucija Stupica. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Makarovič, Svetlana, 1986: *Sapramiška*. Ilustr. Svetlana Makarovič. Brezovica: Dokumentarna.

Makarovič, Svetlana, 1999: *Sapramiška*. Ilustr. Gorazd Vahen. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Makarovič, Svetlana, 2007: *Sapramiška*. Ilustr. Daša Simčič. Ljubljana: Miš.

Makarovič, Svetlana (b. l.): *Sapramiška*. Tipkopis.

Makarovič, Svetlana, 1998, 2003: *Sapramiška*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Zvočna kaseta/zgoščenka.

Literatura

Blažič, Milena, 2009: Sodobna klasika – Svetlana Makarovič. *Svet Svetlana*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. 23–45.

Hofman, Branko, 1978: *Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 263–271.

Jamnik, Tilka, in Lavrenčič Vrabec, Darja, 2008: Svetlanina pravljčna ustvarjalna preja. *Svetlanine pravljice*. Ljubljana: Miš. 381–406.

Pezdirč Bartol, Mateja, 2011: *Sapramiška: slikanica, slušna igra in gledališka uprizoritev*. Jezik in slovstvo 56/1–2. 87–101.

Saksida, Igor, 2001: Mladinska književnost. Jože Pogačnik idr.: *Slovenska književnost III*. Ljubljana: DZS. 405–468.

Sapramiška. *Gledališki list* 2006/07. Ljubljana: Lutkovno gledališče Ljubljana.

Boris A. Novak

Dobrota pravljic Svetlane Makarovič

Svetlana Makarovič je Vélíka Dama sodobne književnosti, kar velja ne le v slovenskih, temveč tudi v širših, mednarodnih okvirih. Je avtorica vrhunskega, izvirnega in izrazno močnega pesniškega opusa, v katerem ni ene same šibke pesmi. Obenem je kompleksna umetniška osebnost, ki se suvereno izraža v različnih umetniških jezikih.

Svetlanine pravljice (npr. *Kosovirja na leteči žlici*, *Pekarna Mišmaš*, *Sapramiška* in mnoge druge) posrečeno kombinirajo tradicionalno pravljicarstvo in osebno, samosvojo, moderno poetiko. Otroci – in odrasli – obožujejo njene lutkovne igre. Toplina Svetlaninega pisanja za otroke je navidezno nezdružljiva z grozljivim vzdušjem balad, ki jih piše za odrasle, vendar podrobnejši premislek razkrije globoki skupni imenovallec – izražanje bolečine ranljivega posameznika (otroka ali živali) zaradi nasilja institucionalne družbe.

Pravljice Svetlane Makarovič bi lahko analizirali iz različnih zornih kotov. V slovenski literarni kritiki in zgodovini so bile doslej najpogostejše primerjalne analize motivov in likov slovenskih ljudskih pravljic na eni strani ter avtorskih adaptacij, ki so jih ti doživeli pod inovativnim peresom naše sodobne pravljicarke.

Zanimivo bi bilo opraviti podrobno raziskavo junakov in junakinj Svetlaninih pravljic iz zornega kota strukturalne analize, ki jo je na primeru pravljic inavguriral sopotnik ruskega formalizma

Vladimir J. Propp že v dvajsetih letih prejšnjega stoletja in ki se je s časovnim zamikom več desetletij izkazala za nenavadno plodno ne le na ožjem področju razumevanja pravljic, temveč tudi širše – pri razumevanju funkcij likov v strukturalistični literarni teoriji ter v etnologiji in antropologiji (na Proppa se je močno oprl tudi Claude Lévi-Strauss).

Oglejmo si za primer prvo izmed Proppovih funkcij – *odhod od doma*. Najdemo jo že v znameniti *Sapramiški*, ki se je otrokom priljubila tako v obliki pravljice kot v obliki lutkovne igre. *Odhod v gozd* je po Proppu ena izmed običajnih oblik odhoda pravljicnih junakov in junakinj od doma, poleg odhoda na delo, na vojno, trgovanje itd. Ob vsej duhoviti toplini prikaza miške naša avtorica mojstrsko, brez velikih besed, s samo govorico zgodbe, priključuje izhodiščno situacijo pravljic, ki je obenem izhodiščna situacija odraščanja – odhod iz varnega doma v neprijazen in grozeči svet, ki ga v *Sapramiški* predstavlja gozd, že od nekdaj simbolični kraj izgubljenosti (npr. *Janko in Metka*) in soočenja z usodnimi nevarnostmi.

V gozdu miška srečuje različna bitja; nekatera med njimi imajo funkcijo *škodljivcev*. Prizor med Miško in Veverico ustreza šesti Proppovi funkciji, ki jo je ruski teoretik definiral takole: »*Škodljivec poskuša prevarati svojo žrtev, da bi zagospodoval nad njo in njenim premoženjem.*« Zveni strašno, in strašno tudi v resnici je, saj gre za obliko zla, v kateri se močnejši polašča življenjskih možnosti šibkejšega in ga na ta način poskuša uničiti. Pravljice imajo vselej dvojno dno: ob vsej domišljjski svobodi, ki omogoča živalim, da

govorijo, ob vsem humorju, ki poslušalce in bralce sili v glasen smeh, bomo ob prepoznavi za otroke tipičnih situacij (npr. lomljenje prvih zob) spoznali tudi globljo in neprimerno temnejšo zgodbo – zgodbo o odraščanju otroka, njegovem odhodu v okrutno kolesje družbe, kjer ga čakajo številne pasti sebičnih in požrešnih mogočnejšev. Na domišljijско zakrinkan in nevsiljiv način pravljice naučijo otroka, kako naj se upre močnejšim, kako naj se upre zlu.

Neprimerno bolj kot same strukturne funkcije pa je za naš premislek bistvena raven, ki jo je na magistralen in vpliven način analiziral drugi veliki moderni teoretik pravljice – Bruno Bettelheim. Njegova prelomna knjiga *Rabe čudežnega* (*The Uses of Enchantment*), ki je izšla v ZDA leta 1976, je dostopna tudi v slovenskem prevodu Jane Unuk (1999); tako kot Proppova *Morfologija pravljice*, ki jo je prevedla Lijana Dejak (2005), je izšla pri založbi Studia humanitatis, v temeljni zbirki humanistične literature zadnjih desetletij na Slovenskem.

Bettelheim je impulze Freudove psihoanalize prenesel na področje otroške psihologije, kar je storil z globokim občutkom za specifično občutljive otroške duše. Ponovno je rehabilitiral ne le pravljico kot »enkratno umetniško zvrst«, temveč tudi kot ključno, nezamenljivo vodnico pri bolečem odraščanju otrok in njihovem vključevanju v svet:

»Pravljичni junak (otrok) lahko najde samega sebe le, če odide v svet. Ko bo to storil, bo našel drugega človeka, s katerim bo lahko živel dolgo in srečno, se pravi, ne da bi moral še kdaj občutiti tesnobo

pred ločitvijo. Pravljica je usmerjena v prihodnost in otroka – na način, ki je dostopen tako zavestnemu kot nezavednemu delu njegove duševnosti – napeljuje k temu, da se odpove svojim željam po otroški odvisnosti in zaživi samostojno življenje, ki mu bo prinašalo več zadovoljstva.

Danes otroci ne odrasčajo več v varnem zavetju razširjene družine ali tesno povezane skupnosti. Zato je danes še bolj kot v času, ko so pravljice nastajale, pomembno, da otroka oskrbimo s podobami junakov, ki se morajo sami samcati podati v svet in si v njem najti zatočišče, ker z veliko notranjo gotovostjo stopajo po pravi poti.»

Užitek, ki ga otroci občutijo ob branju in poslušanju pravljic, torej ni zgolj užitek ob igri in svobodi domišljije (čeprav je tudi to), temveč je globoka psihična potreba odrasčajočih po domišljijskih podobah, ki jim na zakrinkan način kažejo ustroj človeške družbe, ter zgodbah, ki jim na igriv način prikazujejo, kako se soočiti z izzivi, razrešiti probleme in premagati nevarnosti. Z drugimi besedami: pravljice so na svetu zato, da otroci na sebi lasten način, znotraj svojega doživljajskega obzorja razumejo, kaj je dobro in kaj je zlo. Bettelheimova razlaga nam med drugim ponuja tudi odgovor na vprašanje, ki smo si ga zastavili ob navidezno paradoksalni dvojnosti ustvarjalne osebnosti Svetlane Makarovič: kako je mogoče, da avtorica najbolj krvavih balad slovenske poezije v isti sapi piše tako duhovite, domišljijsko bogate in čustveno tople pravljice?

Naj se pri odgovoru na to vprašanje prav tako zatečemo k Bettelheimu, tokrat k njegovi knjigi *The Informed Heart*, prvič objavljeni leta 1960.

Poleg Rab čudežnega gre za najbolj odmevno delo tega avtorja, ki pa pri nas doslej žal ni bilo deležno pozornosti. Naslov ni zahteven, je pa v slovenščino težko prevedljiv: za silo ga bomo poslovenili kot *Poučeno srce*. O čem in v čem je bilo srce Bruna Bettelheima »poučeno«? O in v največjem zlu 20. stoletja – holokavstu, uničenju šestih milijonov Judov in mnogih drugih nedolžnih ljudi, tudi starcev, žensk in otrok, v nacističnih koncentracijskih taboriščih med drugo svetovno vojno. Bruno Bettelheim je kot Jud to zlo izkusil tudi sam v taboriščih Dachau in Buchenwald.

Prav od zla prizadejano in v bolečini »*poučeno srce*« je edino, ki zna pisati prave pravljice za otroke. Se pravi tiste pravljice, ki otroku skozi govorico domišljijjskih zgodb in podob kažejo njegovo lastno usodo. Ki ga soočajo z njegovim lastnim položajem v svetu in potjo skozi življenje, ki ga čaka.

Čprav bogata bera Svetlaninih pravljic ter lutkovnih in radijskih iger premore širok register vzorcev, prevladuje orisani vzorec šibkega, prestrašenega malčka, ki se sooča s težavami in nevarnostmi na poti v odrasli svet. To je torej temeljni model pravljic, ki jih je Svetlani Makarovič narekovalo njeno »*poučeno srce*«. Pogosto nagajivi in navihani značaji teh malih junakov in junakinj ne razveljavljajo tega modela, temveč mu podeljujejo življenjsko prepričljivost in očarljivost.

V tej luči je treba razumeti tudi naslov pričujočega članka. Izraz *dobrota pravljic* ne pomeni, da je za pravljice značilen in nujen moralistično dvignjeni prst – ravno obratno:

naša avtorica z najglobljim gnevom obsoja moraliziranje kot obliko zla. Da pravljice ne moralizirajo, je v našem prostoru najbolj prepričljivo argumentirala Alenka Goljevšček v knjigi *Pravljice, kaj ste?* (1991).

V čem je torej dobrota pravljič? Kot natančno in zgledno kažejo pravljice Svetlane Makarovič, je dobrota ravno v darovanju pravljič, v velikodušnosti »*poučenega srca*«, ki kljub svoji bolečini ali pa morda ravno zaradi te bolečine pripoveduje zgodbe, da bi krhkim in ranljivim otrokom pokazala pot skozi življenje.

Morda je to tudi razlog, zakaj nekateri odrasli tako radi berejo pravljice. Še posebej pravljice bratov Grimm, Hansa Christiana Andersena ali Svetlane Makarovič. S svojim »*poučenim srcem*« jih berejo na dvojni način, v dvojni optiki: skozi skrb odraslih za srečno otroštvo in srečno življenje otrok odseva tudi spomin na lastno otroštvo.

Tudi sam rad berem Svetlanine pravljice. Če naj bom čisto iskren, tudi zato, ker imam občutek, da kljub svojim letom še zmeraj nisem povsem odrasel. Da ne obvladam te pošastne človeške družbe. Da se pogosto počutim osamljenega in ranjenega. Svetlanine pravljice mi pomagajo, da se bolje znajdem v svetu, v katerem se sicer čutim izgubljenega. Da se nasmejem samemu sebi in mi smeh da korajžo. Da se razjezim na hudobijo in mi jeza pokaže, kaj je prav in kaj je narobe. Da me lepota gane. Da se zganem in da grem na pot.
Hvala, sestra!

Moji beli zobki

Moji beli zobki,
moji beli zobki,
kakor sneg se svetijo,
moji beli zobki,
moji beli zobki
se kar sami smejejo.

Se venomer bleščijo,
nikoli ne bolijo,
ker jih vsak dan očisitim,
jaz že vem, zakaj.
Ko mlečni zob zgubim,
ga miški podarim;
izvoli, Sapramiška,
pa novega mi daj!

Moji beli zobki,
moji beli zobki,
kakor sneg se svetijo,
moji beli zobki,
moji beli zobki
se kar sami smejejo.

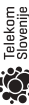
Z nakupom zobne kreme Sapramiška Biodent, Ilirije, d. d. darujemo v Sapramiškin sklad Zveze prijateljev mladine Slovenije za pomoč otrokom s posebnimi potrebami iz socialno ogroženih družin. S pridobljenimi sredstvi bo ZPM pomagala otrokom in družinam pri nudenju psihosocialne pomoči, plačilu fizioterapij, plačilu oz. doplačilu zdravstvenih in drugih pripomočkov in izobraževanju staršev. Gre za dolgotrajno bolne otroke in bolezni, ki ovirajo otroke pri šolskem delu, otroke s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, pri katerih se zaradi motenj v delovanju centralnega živčnega sistema pojavljajo zaostanki v razvoju in otroke z motnjami vedenja in osebnosti.

ustvarjalna
Evropa

MLADINA

Mestna občina
Ljubljana

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

Knjigarna Zvezdica Zaspanka

Krekov trg 2, 1000 Ljubljana

Odprto od ponedeljka do petka med 9. in 19. uro,
ob sobotah med 9. in 13. uro ter uro pred predstavo.

T 080 2004 in 01 300 09 82

E blagajna@lgl.si

www.lgl.si

Izdajatelj:

Lutkovno gledališče Ljubljana

za izdajatelja Uroš Korenčan

Urednica: Ajda Rooss

Lektorica: Irena Androjna Mencinger

Oblikovanje: Futura DDB, d. o. o.

Fotografije: Urška Boljkovac, arhiv LGL

Tisk: Grafex, d. o. o.

Naklada: 1000 izvodov

oktober 2016